

УДК 37.016:[78Людкевич+821.161.2.09Шевченко]

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2024.10>

Наріна Полякова,

ORCID iD 0009-0005-7426-939X

методист, старший викладач кафедри
теорії й методики мовно-літературної та

художньо-естетичної освіти

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

narina.poliakova@moipro.mk.ua

«КАВКАЗ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В МУЗИЧНОМУ ПЕРЕВТІЛЕННІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА

У методичній статті висвітлено компаративний музично-літературний аналіз поеми «Кавказ» Тараса Шевченка та однойменної кантати-симфонії Станіслава Людкевича. Наголошено на важливості вкладу обох митців у розвиток української національної культури. Представлено музичну спадщину, сучасну, на слова Кобзаря. Розкрито значення образу народу в поемі «Кавказ» Т. Г. Шевченка та особливості його музичного втілення в I частині кантати-симфонії С. П. Людкевича, зокрема образ Прометейя. Представлено музично-літературний аналіз II і III частин твору «Кавказ». Акцентовано на музичній мові всіх частин твору порівняно з літературною основою.

Ключові слова: аналіз музичного твору; кантата-симфонія «Кавказ» Станіслава Людкевича; компаративний музично-літературний аналіз; музичне перевтілення; поема «Кавказ» Тараса Шевченка.

© Полякова Н. В., 2024

Вступ. Українська мистецька спадщина багата на відомих поетів, композиторів, художників. Одними з таких митців, що надихають на створення літературних та музичних творів-шедеврів світового рівня, є Тарас Григорович Шевченко та Станіслав Пилипович Людкевич. Цього року ми святкуємо 210 річницю від дня народження видатного поета та 145 річницю – композитора.

Постать Тараса Шевченка яскрава та захоплива; протягом багатьох років він привертає увагу читачів і фахівців різних галузей. Твори Кобзаря є в навчальних програмах з української літератури від першого до дев'ятого класів закладів загальної середньої освіти. Навіть через багато років твори поета є актуальними та спонукальними для дій, створення чогось нового, сучасного, розвитку власної національної літературної історії.

Так, наприклад, у 2019 році в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві проведено виставку «Тарас Шевченко і світова культура». На ній було представлено творчість поета, а також роботи художників, письменників, композиторів та інших митців, що надихнулися його творчістю. 2019 року у столичному метро за сприяння Національного музею та метрополітену організували виставку «Квантовий стрибок Шевченка. Метро». На заході були світлини, де постать Кобзаря представлена в різних стилях і жанрах художнього мистецтва. Було багато критики, проте й позитивних відгуків теж було немало.

2020 року Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України видав 7-томне базове зібрання «Шевченківська енциклопедія», що містить статті про життя, творчість Кобзаря та його вплив на розвиток української культури. У 2022 році

вийшла книга під назвою «Тарас Шевченко: Нові дослідження». Вона містить у собі статті про різні аспекти творчості поета, зокрема про поезію, прозу, драматургію, живопис, музику.

Щороку в березні вся Україна, і не тільки, проводить Шевченківські дні для вшанування нашого митця-пророка, наставника. Порушуючи проблеми між владою та народом у своїй творчості, Тарас Григорович Шевченко завжди був за вільну, нескорену, самостійну державу, яку, на жаль, протягом багатьох століть намагалися принизити та поневолити. Саме тому український світоч був, є і буде прикладом наслідування для майбутніх поколінь поетів, громадських діячів та активістів.

Одним з-поміж таких був Станіслав Людкевич – видатний український музикознавець, композитор, педагог, фольклорист, активний громадський діяч, член численних творчих організацій, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, перший представник національної професійної композиторської школи в західній Україні, який часто звертався до творчості Кобзаря. Станіслав Пилипович Людкевич розшифрував та відредагував мелодії західноукраїнських пісень, що були записані на перший фонограф О. І. Роздольського. П'ять років науковець-композитор працював над збіркою «Галицько-руські народні мелодії», до якої увійшло 1 526 зразків народних пісень. 1964 року нагороджений Державною премією УРСР імені Тараса Шевченка за симфонію-кантату «Кавказ» і вокально-симфонічну кантату «Заповіт» на слова однойменних творів Тараса Шевченка.

Нині як ніколи актуальним є питання державності, розуміння власної гідності та єдності, і тому загострено сприйняття творів поета, зокрема «Кавказу». Власне в цьому творі Т. Шевченко викриває жорстокість і несправедливість влади, що веде війну проти горців, і возвеличує боротьбу народу за свободу, що є відлунням наших реалій життя: «В історії світової літератури небагато знайдемо прикладів, щоб поетичний твір півтора століття не втрачав своєї політичної злободенності і мораль-

ної гостроти, звучав так, ніби породжений нинішнім станом людства» (Кобзар. Повна ілюстрована збірка, 2009, с. 45). Саме тому твір «Кавказ», що був присвячений другуві Т. Г. Шевченка художникові Якову де Бальмену, уродженцеві України, що загинув, захищаючи кордони чужої країни, є прикладом того, що кожен повинен жити на власній землі та не має бути поневолений іншою країною-агресором.

Усе вищезазначене вказує на потребу вивчення власної історії для запобігання повторення помилок минулих століть. Поглиблення знань про поетичне та музичне минуле дає змогу аналізувати та робити висновки щодо правил поведінки з ворогами, адже у своїх творах митці висвітлюють історію минулого.

Мета статті – компаративний аналіз поеми Тараса Шевченка «Кавказ» та його музичного викладу в однойменній кантати-симфонії Станіслава Людкевича.

Завдання:

1. Виокремити деякі музичні твори на слова Т. Г. Шевченка.
2. Розкрити значення образу народу в поемі «Кавказ» Т. Г. Шевченка та його музичне втілення в I частині кантати-симфонії С. П. Людкевича, зокрема образ Прометейя.
3. Представити музично-літературний аналіз II та III частин твору «Кавказ».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадщина Тараса Шевченка завжди актуальна. Учені різних країн досліджували творчість та життєвий шлях поета. Серед українських учених, що опрацьовували творчість Кобзаря, – І. М. Дзюба, І. Ф. Драч, М. Г. Жулинський, І. В. Качуровський, Л. М. Яремко.

Життєвий та творчий шлях поета аналізували Р. Д. Горак, В. О. Жадько. М. Г. Жулинський створив Шевченківську енциклопедію, що є універсальним довідковим виданням про життєвий і творчий шлях поета. Аналіз художньої специфіки Шевченкових повістей, їхню проблематику та поетику загалом здійснив О. В. Боронь. Візуальний та символічний образ поета, що є протягом багатьох століть священним для українського ментального простору, розглядав М. М. Рябченко. Аналіз поеми

«Кавказ» Тараса Шевченка на тлі минулого здійснив І. М. Дзюба.

Національно-патріотичні мотиви творчості поета вивчали Д. І. Донцов, П. В. Іванишин. Формування патріотизму учнів у процесі вивчення творів Тараса Шевченка висвітлила К. А. Маслюк. Можливість переосмислення «тихого слова» поета на політично загострене, вільне, позбавлене внутрішньої цензури, що здатне впливати на приспану національну свідомість, розглядав Г. Д. Клочек. Образи війни у поетичних творах Тараса Григоровича досліджував Л. М. Яремко (Яремко Л. М., 2023).

Чимало вчених розглядаючи творчість Станіслава Людкевича, визначили зв'язки між видами його творчої діяльності (О. І. Коменда); привернули увагу до розуміння проблеми національної музичної культури, зокрема у творчості митця (Карась Г. В., 2019); окреслили постать композитора в загальному контексті української музичної спадщини (Л. П. Манелюк); проаналізували педагогічну спадщину С. Людкевича (І. Л. Бермес).

Ці наукові розвідки сприяють глибшому розумінню творчості двох славетних постатей та їхньої ролі в розвитку української та світової культури. Недостатньо дослідженим є питання порівняльного музично-літературного аналізу поеми Тараса Шевченка «Кавказ» та однойменної кантати-симфонії Станіслава Людкевича.

Виклад основного матеріалу. Літературні твори Тараса Шевченка пронизані щирими емоціями, глибоким патріотизмом, драматизмом, народністю, лірикою, трагедією цілих народів та безмежною любов'ю до України. Саме тому композитори як сучасності, так і минулого зверталися до його літературної спадщини, поклавши тексти Кобзаря на музику, і це стало традиційною практикою для української мистецької культури.

Перші музичні твори на слова Шевченка написані ще за його життя. У 1840 році композитор Михайло Вербицький написав кантату «Батурин» на вірші Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...», у 1843 році Вербицький створив

кантату-поему «Заповіт».

У другій половині XIX століття музику на слова Шевченка писали такі композитори, як К. Г. Стеценко, О. А. Кошиць, М. М. Аркас та інші. Лише М. В. Лисенко написав понад 60 творів на слова автора, серед яких «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Думи мої, думи мої», «Ой, у лузі червона калина», «Іван Підкова», «Тополя».

У XX столітті музику на слова Т. Шевченка писали Б. М. Лятошинський, Л. М. Ревуцький, П. І. Майборода, Д. С. Бортнянський, С. П. Людкевич, Є. Ф. Станкович та інші. Водночас з'явилися такі відомі пісні на слова Шевченка, як «Не женися на багатій», «У країні мрій», «Я не забуду, не забуду», «Ой, чий то кінь стоїть», «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

У XXI столітті музику на слова Тараса Шевченка пишуть як професійні композитори, так і аматори. Серед сучасних пісень на слова поета можна відзначити такі, як «Садок вишневий коло хати» (автор музики – О. І. Білаш), «Заповіт» (автор музики – О. Ю. Скрипка) та інші.

2001 року студія «СПАТИ» створила цілий проєкт «Кобзар. Нові акценти». У диск увійшло 14 пісень на слова Шевченка, що виконували відомі українські зірки шоу-бізнесу: Скрыбін – «Мені Однаково» та «Якось-то Йдучи Уночі», Сергій Решетник – «Гамалія» (узятий уривок із твору), Сад – «Єсть На Світі Доля» в основі частина з поеми «Катерина», Андрій Середа – «Не Завидуй Багатому», «Косар», «І Тут, І Всюди – Скрізь Погано», Мертвий Півень – «Садок вишневий коло хати», Тарас Чубай – «Кавказ» та інші.

Низка відомих не лише в Україні, а й за кордоном гуртів писали музику на слова Кобзаря. Так у 2015 році рок-гурт «ТАРТАК» створив шедевр під назвою «Косар», що набув рок-звучання та є у складі альбому «Ввічність». Лідер гурту Олександр Положинський неодноразово в інтерв'ю озвучував прохання людей записувати сучасні вокальні твори на слова Шевченка. За час існування гурту було написано низку пісень на тексти поета: «Думи мої, думи

мої», «Заповіт», «Косар», «В казематі», «Як умру, то поховайте», «Мені однаково», «Ой, у лузі червона калина», «Ой чого ти почорніло».

Відомий гурт «Пікардійська Терція» 6 березня 2018 року подарував світові пісню на вірш Тараса Шевченка «Ой по горі роман цвіте». Вокальний твір написав Ігор Пелих, проте аранжування зробив вокаліст гурту «Пікардійської Терції» Андрій Капраль.

Цікавий і незвичний готичний рок-гурт «Кому Вниз» має цілий альбом під назвою «4: Шевченко», який вийшов 9 березня 2014 року, та в основі якого є вірші Кобзаря. Починається збірка з мелодійного та меланхолічного твору «Зоре моя вечірняя» та поступово наростає до тяжких маршових ритмів «Княжни», «Хустини», «Холодного Яру», «У казематі» та з «Осії. Глави XIV». До 2014 р. виконавці мали п'ять творів на слова Тараса Шевченка: «Микита Швачка», «До Основ'яненка», «Розрита могила», «Не нарікаю я на Бога» та «Суботів», що є найвідомішим твором команди.

Уже під час повномасштабного вторгнення у рамках проєкту Артема Пивоварова (сценічний псевдонім PIVOVAROV) «Твої вірші, мої ноти» по-новому зазвучали «Думи мої, думи» у виконанні з Надією Дорофєєвою (сценічний псевдонім DOROFEEVA), та «Минають дні, минають ночі» в дуеті з виконавцем Олександром Ярмаком (псевдонім – YARMAK).

Актуальність ідей і поглядів Кобзаря підкреслює Л. М. Яремко: «Простежуємо сучасність поезії Тараса Шевченка у сьогодні. Його знамените «Борітеся – поборе-те!» звучало і звучить потужним закликком до нації» (Яремко Л. М., 2023). Навіть через багато десятиліть цей вислів є актуальним для нашого народу, що дійсно бореться та перемагає в нерівному бою.

Традиція виконання пісень на слова Шевченка не згасає. Нині до його творчості звертаються як відомі виконавці, так і молоді таланти. Сучасні інтерпретації віршів поета дають їм нове життя, роблячи їх доступними для ширшої аудиторії. Пісні на слова Т. Шевченка є невід'ємною части-

ною української музичної культури. Вони є виконуваними на різних концертах, фестивалях, святах і відіграють важливу роль у збереженні та популяризації української культури.

Значення образу народу в поемі «Кавказ» Т. Г. Шевченка та його музичне втілення в I частині кантати-симфонії С. П. Людкевича.

Українська музика початку ХХ століття мала досить міцні традиції в галузі хорових та вокально-симфонічних жанрів, у той час було написано багато творів на слова Тараса Григоровича Шевченка. Яскравим прикладом є кантата «Кавказ» та «Заповіт» С. П. Людкевича, кантата-поема «Хустина» Л. М. Ревуцького, інсценізація поеми «Гайдамаки» К. Г. Стеценка, опера «Катерина» М. М. Аркаса (старшого) та багато інших.

Станіслав Людкевич – яскравий представник національної професійної композиторської школи. Він був основоположником головних інструментальних, симфонічних, камерних жанрів західної української музики. Митець виявив послідовний інтерес до творчості Т. Шевченка.

Однією з перших спроб композитора С. Людкевича була музика до історичної поеми Т. Шевченка «Гамалія». У 1900 р. народився доволі відомий твір «Косар», «Заповіт», точніше обробка до твору І. Гладкого, яку він двічі змінював. І лише у 1934 році С. П. Людкевич створив власний «Заповіт», що розкриває літературну основу великим епічним вокально-симфонічним твором.

Одним із найвідоміших творів Станіслава Людкевича є кантата-симфонія «Кавказ». Головною думкою його творів були боротьба за свободу, незалежність народу, що також притаманне й творчості Тараса Шевченка. Саме тому композитор часто брав твори поета за літературну основу для своїх композицій. «Він є музичним явищем свідомо національного характеру, не ставши жертвою націоналістичного сепаратизму» (Карась Г. В., С. 93–101).

Композитор С. П. Людкевич ретельно працював над музичною інтерпретацією Шевченкового слова. Про це свідчить його дослідження, у якому автор подає ґрунтов-

ний аналіз поетичної та музичної творчості Т. Шевченка (статті «Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка» і «Про композиції до поезій Шевченка», опубліковані в журналі «Молода Україна» в 1901–1902 рр.).

«Кавказ» С. П. Людкевича представ перед слухачами на початку 20 ст., а сама кантата-симфонія була написана в 1905 році. Якщо простежити обставини, у яких зароджувався цей твір, то можна чітко побачити, що на його створення вплинули різні притичини. Однією із таких – культ Т. Г. Шевченка, що мав значний вплив на творчість українських композиторів того часу. Митець був зворушений відображенням пригнобленого, але нескореного вільного народу, який бореться за своє життя. Ідею боротьби за «вільне життя» Людкевич відобразив у чотиричастинному циклі для хору і оркестру, де кожна із частин втілює відображення різноманітних образів та настроїв. Героїко-драматичний зміст поеми Шевченка спонукав композитора до застосування принципу динамічного наскрізного розвитку музичного твору.

У перших строфах поеми «Кавказ» Шевченко стисло та глибоко занурює нас в основні образи поеми. Повноцінно використаний текст композитор розділив між величезними за масштабами частинами музичного твору:

I частина – «Прометей»;

II частина – «Не нам на прою..»;
III частина – «Хортам і гончим слава»;

VI частина – «Борітеся!».

Героїчний та драматичний зміст поеми Шевченка направив композитора до використання принципу динамічного наскрізного розвитку. Його музичним утіленням є лейтмотиви, які стають носіями головних тем твору:

1 розділ – лейтмотив «Кавказьких гір»;

2 розділ – лейтмотив «Прометея»;

3 розділ – лейтмотив «Весняний».

У поета ж за змістом поема поділяється на три частини, що відокремлені одна від одної ліричними відступами, і саме це зближує твір із жанром – поема.

I частина – образ прикутого до гори Прометея.

Споконвіку Прометея

Там орел карає,

Що день божий добрі ребра

Й серце розбиває.

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344)

Розпочинає музичний твір Людкевича тема «Кавказьких гір» – лейтмотив, що є лаконічним, суворим в оркестровому вигляді, який згодом виконує чоловічий хор.

За горами гори, хмарю повиті,

Засіяні горем, кровію політі.

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

Тема «Кавказьких гір»

Приклад 1

Тема гір є головною в усьому *музичному творі*, нею пронизана повністю третя та четверта частини, у Шевченка образ похмурого пейзажу Кавказьких гір, що окутані тасмними хмарами і засіяні горем та политі кров'ю, також є центральним. Пейзаж є подальшою розповіддю про сумні, трагічні події. З метою показу цієї теми автор використовує метафоричний образ засівання горя і сліз.

«Переосмислюємо образ Прометея у творі «Кавказ» і трактуємо Україну як символ незборимого Прометея, бо у важкій боротьбі сьогодення вона є незламною. Окрім того, український народ – це також втілення рис нескореного Прометея» (Яремко Л. М., 2023).

Тарас Шевченко, який захищав голос кавказьких народів, прирівняв образ Прометея до визвольного духу (для поета він – утілення волелюбного духу людини, образ народу). Згідно з міфами, Титан подарував вогонь людям, який украв у Зевса. Звичайно, Бог Громовержець не витримав такого насміхання та прикував непокірного до кавказьких гір ланцюгами. Та надіслав орла, що видовбував серце та печінку щодночі. А кожного ранку Прометей оживав. За міфами, Геракл визволив героя-страждальця. Прометейський визвольний вогонь – це світло правди і волі, що несе Шевченко до всіх країн, які наразі під гнітом імператорського режиму.

Надзвичайно важливим є лейтмотив головного героя Прометея. Він уперше звучить у *другому розділі* першої частини, але повністю композитор більше не використовує в подальшому, проте окремі мелодичні звороти його завжди чуємо в усіх частинах кантати симфонії до самого фіналу.

У творі Людкевича образ Прометея – це символ вічно живого людського духу, що бореться за свободу, щастя, незалежність.

У символічному образі Прометея, що є одним із головних героїв літературного твору, Шевченко втілює, незламність, титанічність, важливість і життєдайність народу, що бореться з хижаком – царизмом, який «карає... щодень... добрі ребра й серця розбиває». Проте люд безсмертний, його кров «живуща», і тому кат народів «не вип'є живущої крові», «не скує душі живої» (Тарас Шевченко, 2003, с. 344). Поет незмірно радіє з того, що серце народу «знову оживає і сміється знову». Як гімн нездоланності звучать натхненні слова поета:

*Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

Тема Прометея в музичному викладі тривожна та голосна (подвійте F з *crescendo*), партія оркестру та хор паралельно виконують ламентозний рух, що додає ще більшого напруження загальному звучанню.

Тема «Прометея»

Приклад 2

Третій розділ першої частини надзвичайно легкий та музично прозорий порівняно з попередніми двома. В основі лежать слова «ВОНО» (маємо на увазі серце головного героя Прометей) оживає і сміється знову». Композитор заклав глибокий сенс, так само, як і Т. Г. Шевченко – відродження, надію на світле, мирне майбутнє. Легке звучання оркестру з арфою надає відчуття

світла, тепла, перших весняних промінців сонця.

Волелюбний народ не можна знищити, стверджує поет:

*Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

3 частина «Весняна»

Приклад 3

Першу частину «Кавказу» завершує чотириголоса fuga у виконанні змішаного хору, що є кульмінацією всієї частини.

Не скує душі живої

*І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

Приклад 4

Поліфонічна форма, яку чуємо, настільки довершена, що вказує на високий професіоналізм композитора. Звучання багатоголосся в хорі нагадує стиль І. С. Баха, який можемо почути в його збірниках Добра Темперованого Клавіру.

Музично-літературний аналіз II та III частин твору «Кавказ».

Друга частина кантати починається словами: «Не нам на прю...», відіграє функцію лірико-психологічного центру всього музичного циклу. Композитор називає її «молитвою». У ній зосереджені трагічні роздуми всього народу. У другій частині твору відбувається чергування ліричних, сумних наспівів із драматичними схвильованими епізодами.

Літературний текст настільки пронизаний болем усього народу, що вже й

не бачить іншого виходу, як звертатися до Бога. Відчувається безпорадність, безсилля народу перед великим «катом» – імперією, що не дає вільно дихати та жити:

Нам тільки плакати, плакати, плакати

*І хліб насущний замість
Кровавим потом і сльозами.*

*Кати знуцаються над нами,
(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).*

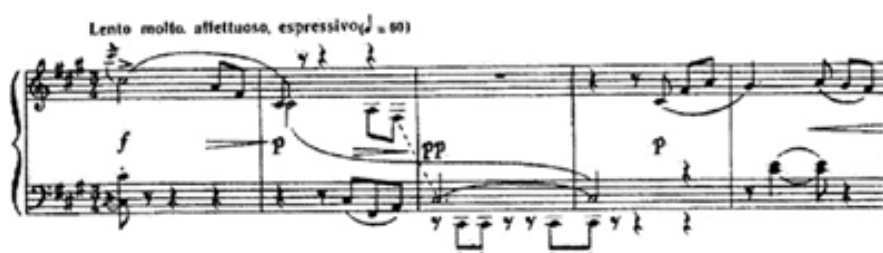
Тут чітко вимальовується образ народу, що є в заручниках на власних землях.

*А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться?*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

Тому і музична мова в цій частині більш стримана, фактурно легша, ніж в інших частинах музичного викладу.

«НЕ НАМ НА ПРЮ!..»

Приклад 5

Структура – типова для повільних частин симфонії – це тричастинна форма. У крайніх розділах відбувається розповідь про складну долю народу, а в середній частині – відтворення майбутнього просвітлення та радості.

Завдяки інтонаційним моментам можна сказати, що друга частина кантати – це декламаційне висловлення, звернення, яке розгортається у вигляді драматичного монологу, що мають народнопісенну основу.

Кульмінаційною є фраза: «Встане правда, встане воля», що подано в гомофонгармонічному викладі, дає елемент віри (як у літературному, так і в музичному значенні) у краще майбутнє всього поневоленого народу.

Хортам, і гончим, і псарям,

І нашим батюшкам-царям Слава.

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344).

II частина літературної поеми «Кав-

каз» Шевченка – це сатиричний монолог країни-колонізатора, що переконає горців у перевагах життя в імперії. Колонізатор мріє про час, коли підкорені будуть виплачувати податок. Підступні завойовники закликають горців до «дружби» та кажуть, що у них «багато б дечого навчилися». Загарбник вихваляється своєю культурою, християнськими чеснотами, хоча в дійсності демонструє власне варварство. Та з гордістю повторює: «До нас в науку! ми навчим...», «Чого то ми не вмієм!», «Усе добро... у нас!»

Застукали сердешну волю

Та й цькуємо. Лягло костьми

Людей муштрованих чимало.

А сльоз, а крові? Напоїть

Всіх імператорів би стало

З дітьми і внуками, втопить

В сльозах удов'їх

(Тарас Шевченко, 2003, с. 345).

III частина – ліричне звернення до вбитого друга, художника Якова де Бальмена. Автор просить товариша не покидати рідну землю та «витати» та бути в одному колі з «козаками», що є прикладом героїчності, волі, незламності всього нашого народу:

*І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось
запити
З московської чаші московську
отруту!*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 347–348).

Третя частина кантати-симфонії «Хор-

там, і гончим, і псарям слава..» виконує функцію симфонічного скерцо. Тут наявні образи гіркої іронії, картини народного горя та щире відображення української душі. Цей розділ також має декілька музичних розділів.

Ця частина у першоджерелі є другою, де відображена вся правда про імперіалізм, його зухвалість і неприязнь до народу – сатиричний монолог, у якому імперці пропонують всі «блага»:

*Чурек і сакля – все твоє,
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє!*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 344–345).

Приклад 6

Одразу після в'їдливого, протиповного «Слава!», що має на увазі «Ганьбу всім правителям», Шевченко знову каже те саме «СЛАВА», але вже безпосередньо в прямому значенні. Він прославляє кавказькі сині гори і мужніх горців як відважних, непереможних» лицарів». Автор звертається до народів, що є під гнітом, ярмом царизму, та закликає:

*Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 345–346).

Бо саме за ними правда, за ними воля.

Фінальна частина кантати-симфонії «Борітеся» виконується після третьої частини без перерви, проте образи різко контрастні. Уся частина максимально однорідна порівняно з попередніми частинами твору, тут єдиний образно-смісловий стрижень теми фіналу – це пісенно-маршові інтонації, у яких звучить заклик до боротьби проти гніту, насильства, також відчуваємо певний ідейний задум.

Приклад 7

У фіналі спостерігаємо виклад усіх головних тем твору. Закінчується твір *кодою*, у якій чуємо урочистий гімн-марш, що інтонаційно пов'язаний із гімном першої частини: «Не вмирає душа наша».

Головна ідея боротьби стає остаточним висновком твору.

У цьому творі завдяки драматичному розвитку композитор досягає симфонічної єдності. А у фіналі звучить апофеоз, кульмінація всього. Симфонічне мислення Людкевича в кантаті виявляється у протиставленні ліризму та драматизму, що дає можливість усвідомлювати, як композитор професійно володіє формою сонатного *allegro*. Велика інтонаційно-жанрова різбіжність музичної мови: пісенні мотиви, надзвичайно драматичні награти, напружені речитативи, маршовість та закличні елементи.

Композитор не вдається до цитування народної творчості, але загальні риси інтонаційного полотна є спільними з українською народною пісенністю, епосом, що дає твору виразного національного колориту. Цікаво, що в кантаті-симфонії хор та оркестр є цілком рівноправними дійовими особами, що мають яскраві виражальні функції. Брак сольних партій доводить те, що Людкевич тяжіє до оркестрового та хорового звучання, а також до характеру мужньої епічності.

Остання ж літературна частина поеми «Кавказ» присвячена другові, що загинув за волю та незалежність народу гір:

О друже мій добрий! друже незабутий!

Інтервальний рух, щільна акордова фактура створюють відчуття присутності всього вільного народу, єдиного моноліту. Тут перегукуються дві основні фрази: «За вас правда..» та «Борітеся, поборете».

*Живою душею в Україні витай,
Літай з козаками понад берегами,
Розкриті могили в степу назирай.*

(Тарас Шевченко, 2003, с. 347).

Автор починає та завершує поему пейзажем, але спочатку подано опис гір Кавказу, а вкінці – українських розлогих степів. Ці пейзажі уособлюють любов до батьківщини та її цінність для народів, хоча вони і різні.

Поема «Кавказ» є суспільним подвигом, оскільки саме в цьому творі вперше в літературі викладено національний лозунг-заклик «Борітеся – поборете!» до всіх народів імперії. Це гасло було життєво важливим у ті часи боротьби, коли самодержавство брало верх над пригніченими народами: «Це жадання перемоги добра над злом, це ствердження свободи як призначення людини і людства, це звага обстоювати правду перед Богом. І тут уже не мало значення, що волає Шевченко до бога християнського про правду нехристиянських народів. Шевченків Бог – Бог усіх, хто хоче правди» (Кобзар. Повна ілюстрована збірка, 2009).

Досліджуючи творчість поета, І. Я. Франко влучно сказав: «*Всяка боротьба за волю, всяке змагання проти «темного царства» знаходить прихильника в нашій поеті. «Кавказ» – се огниста інвектива проти «темного царства» зі становища*

загальнолюдського, се, може найкраще свідомство могутнього, всеобіймаючого щиро людського почуття нашого поета» (Франко І. Я., 1980). Кантату-симфонію «Кавказ» можна виділити як окремий жанр, зокрема як *народно-героїчну епопею*, пройняту оптимістичними настроями, вірою у власну націю, у власні сили та свободу. Як у літературному, так і в музичному варіанті «Кавказ» є феноменальним твором, що дає можливість переосмислити власну історію та народність.

Висновки. Творчість Т. Г. Шевченка пронизана патріотизмом та любов'ю до Батьківщини, саме тому є актуальною для митців як минулого, так і сучасності. Образи народу, його жаги до волі та незалежності наснажені ідеєю національної усвідомленості та є рушійною силою в усі часи.

Висвітлення компаративного аналізу творів Т. Г. Шевченка «Кавказ» та його музичного викладу в кантаті-симфонії «Кавказ» С. П. Людкевича дає розуміння

актуальності української музичної та літературної спадщини. Твори Тараса Шевченка, що досі беруть за літературну основу сучасні виконавці, тому яскравий приклад. Образ головного героя Прометея в поемі «Кавказ» є одним із центральних і найважливіших. Це символ свободи, боротьби з гнобленням і віри в те, що добро перемагає зло. Обидва автори зображують Прометея могутнім і гордим героєм, який не боїться кинути виклик могутньому Зевсу.

Представлений музично-літературний аналіз твору «Кавказ» сприятиме розумінню поетичної історії як паралелі сьогодення, важливості власної гідності народу, його волі та незалежності.

Перспективою дослідження в подальших розвідках буде застосування компаративного аналізу на інтегрованих уроках мистецтва та літератури для поглиблення знань з обох предметів на матеріалі інших творів Т. Г. Шевченка, покладених на музику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верещагіна О. Є., Холодкова Л. П. Історія української музики ХХ ст. / О. Є. Верещагіна. – Тернопіль : «Астон». – 2010. – 280 с.
2. Кавказ [Ноти] : кантата-симфонія : для мішаного хору та симфонічного оркестру / С. Людкевич ; слова Т. Шевченка ; / редактори Ф. Надененко, Г. Гембера. – Партитура, клавір. – Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. – 254 с.
3. Карась Г. В. Станіслав Людкевич – Софія Дністрянська: історія однієї публікації (до 140-річчя з дня народження композитора / Г. В. Карась / Вісник київського національного університету культури і мистецтв. Серія : музичне мистецтво. – 2019. – С. 93–101. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.1.2019.171793> (ukr).
4. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / перед. І. М. Дзюба. – Харків : Книжковий Клуб». – 2009. – 720 с.
5. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко. – К., 2003. – Т. 1. Поезія 1837–1847. – С. 343–347.
6. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах / І. Я. Франко. – Київ : Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 132–138.
7. Яремко Л. М. «Борітеся – Поборете!»: тема війни у творчості Тараса Шевченка («символічність образів» і сьогодення) / Л. М. Яремко / Закарпатські філологічні студії / Видавничий дім «Гельветика». – 2023. – С. 215–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.40>

TARAS SHEVCHENKO'S «THE CAUCASUS» (KAVKAZ) IN MUSICAL TRANSFORMATION BY STANISLAV LIUDKEVYCH

Poliakova Narina,
*methodologist, senior lecturer
of the Department of Theory and Methodology
of Linguistic-Literary and Artistic-Aesthetic Education,
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
narina.poliakova@moippo.mk.ua*

The methodical article highlights the comparative musical and literary analysis of the poem «The Caucasus» by Taras Shevchenko and the eponymous cantata-symphony by Stanislav Liudkevych.

The work of Taras Hryhorovych remains relevant even today, as scientists from different countries study the work and life path of the poet. It is indicated that the musical legacy of the words of T. H. Shevchenko is relevant even after 210 years, prompting actions, in particular the creation of new musical hits, such as the project of Artem Pivovarov (stage pseudonym PIVOVAROV) «Your poems, my notes» and the research and development of one's own national literary and musical history.

Another bright representative of artistic enlightenment is Stanislav Pylypovych Liudkevych. It was found out that the composer was the first from the national professional composition school in western Ukraine to appeal to the work of T. H. Shevchenko. The author worked on the works «Testament» («Zapovit»), «Mower» («Kosar»), «Gamaliia», which contributed to the development and disclosure of national images of Ukrainian professional musical culture in the 20th century.

The article analyses one of the most famous works of Taras Shevchenko, the poem «The Caucasus», and its musical embodiment, cantata-symphony «The Caucasus», by Stanislav Liudkevych. The main idea of the work is the struggle for freedom and independence for the people.

The article presents for the first time a comparative musical and literary analysis of the embodiment of the image of Prometheus as a representative of a strong and unconquered nation, as well as a people fighting for their independence and will, both in the general literary concept and in the musical reflection in the cantata-symphony «The Caucasus». It is noted that it is a symbol of freedom, the fight against oppression, and the belief that good triumphs over evil. Both authors portray Prometheus as a powerful and proud hero who is not afraid to challenge the mighty Zeus.

The emphasis is placed on the musical language of the work in comparison with the literary basis.

A comparative analysis of the works of T. H. Shevchenko's «The Caucasus» and the cantata-symphony «The Caucasus» by S. P. Liudkevych provides an opportunity to understand the greatness, significance, and relevance of Ukrainian musical and literary heritage.

The scientific-methodical article will be of interest to the teachers of the integrated course «Art», as well as the educators of literature, which contributes to the improvement of literary competence among students.

Keywords: *analysis of a musical work; cantata-symphony «Caucasus» by Stanislav Lyudkevich; comparative musical and literary analysis; musical reincarnation; poem «Caucasus» by Taras Shevchenko.*

REFERENCES

1. Franko, I. Ya. (1980). *Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh* [Collection of works in 50 volumes]. T. 26. Kyiv: Naukova dumka (ukr).
2. Karas, H. V. (2019). *Stanislav Liudkevych – Sofiia Dnistrianska: istoriia odniiei publikatsii (do 140-richchia z dnia narodzhennia kompozytora* [Stanislav Lyudkevich – Sophia of Dniester: the story of one publication (to the 140th anniversary of the composer's birthday)]. *Visnyk kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: muzychne mystetstvo*. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.1.2019.171793> (ukr).
3. *Kobzar. Povna iliustrovana zbirka*. (2009). [Kobzar. Complete illustrated collection]. Pered. I. M. Dziuba. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub (ukr).
4. Liudkevych, S. & Shevchenko, T. (1962). *Kavkaz [Noty]: kantata-symfoniia: dlia mishanoho khoru ta symfonichnoho orkestru* [Kavkaz [Notes]: cantata-symphony: for mixed choir and symphony orchestra]. Partytura, klavir. (Ed. F. Nadenenko, H. Hembera). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR (ukr).
5. Taras Shevchenko. (2003). *Zibrannia tvoriv: U 6 t.* [Collection of works: In 6 volumes: Poetry 1837–1847]. T. 1. K. (ukr).
6. Yaremko, L. M. (2023). «Boritiesia-Poborete!»: tema viiny u tvorchosti Tarasa Shevchenka («symbolichnist obraziv» i sohodennia) [«Fight – Poborete!»: the theme of war in the work of Taras Shevchenko («symbolism of images» and the present)]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vydavnychi dim «Helvetyka» DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.40> (ukr).
7. Vereshchahina, O. Ye. & Kholodkova, L. P. (2010). *Istoriia ukrainskoi muzyky XX st.* [History of Ukrainian music of the 20th century]. Ternopil: «Aston» (ukr).